

Мудра Берегиня національного духу

Полтавщина — мов призабута пісня,
Вже відзоріла в сиву далину.
Мені ж судилось жити на Поліссі —
В краю азалій з смаком долину.
Віра Защипас

Знайомтесь: **Защипас Віра Іванівна**. Щедра поетична душа з Полтавщини, мудра Берегиня національного духу житомирської молоді. Вчитель української мови та літератури загальноосвітньої школи І—ІІІ ступенів № 28 м. Житомира, вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії. Віра Іванівна — це професіонал високого рівня, справжній фахівець і майстер своєї справи. Її самобутній талант самореалізується цілісно, оригінально і яскраво. Вчитель досконало володіє ефективними формами, методами організації навчально-виховного процесу, забезпечує високу результативність і якість своєї праці.

Захоплення предметом, висока духовність, чітка громадянська позиція — ось головні грані особистості цієї вчительки. Колеги вважають Віру Іванівну Берегинєю національного духу, талановитим формотворцем духовного світу юних, мудрим наставником молоді. На кожному уроці вчителька намагається запалити дитячі очі вогнем творчості й української ідеї. Максимально використовує виховні можливості навчального матеріалу.

Вчитель-україніст високо несе рідне слово, дбає про культуру мовлення своїх вихованців, творчо співпрацює не лише з учнями, а й з їх батьками у розвитку духовної культури, вихованні національної самосвідомості. Намагаючись виховати кваліфікованих читачів, співпрацює з обласною юнацькою бібліотекою.

У душі поетеса, Віра Іванівна дбає про розвиток творчих здібностей школярів, веде цікаву і змістовну позакласну роботу, активно прилучаючи до неї батьків. Систематично проводить літературні вечори, конкурси, вікторини, народознавчі свята. Особливу увагу приділяє вихованню учнів на принципах народної педагогіки.

Віра Іванівна — особистість незвичайна, її поетичне слово всіх зачаровує, бентежить, пробуджує. Майже кожному члену педагогічного колективу вчителька подарувала свої вірші, майже кожен шкільний захід озвучений її неповторними поетичними рядками.

Заслугує на увагу робота вчительки з вивчення літератури рідного краю. Нею створено один з найкращих в області кабінет мови й літератури, зібрано цікавий дидактичний матеріал.

Своїм досвідом роботи Віра Іванівна охоче ділиться не лише з колегами школи, в якій працює, а й з вчителями міста, області. Підготувала матеріал до обласної науково-практичної конференції "Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога" (березень 2008 р).

Защипас В. І. відзначається творчим неспокоєм, відданістю справі просвіти, педагогічним тактом, відповідальністю за доручену справу, щирістю у взаєминах із людьми, тому її поважають і люблять у колективі.

В травні 2012 року Віра Іванівна святкуватиме свій 70-літній ювілей. Вітаємо дорогу ювілярку та бажаємо здоров'я, радості, щедрот земних, сонця в zenіті. Многая, многая літа!

Шляхи вдосконалення мовної культури сучасного педагога та його вихованців

Віра Защипас,

вчитель української мови та літератури
ЗОШ № 28 м. Житомира

*Красне слово — золотий ключ
Народна мудрість*

*Без поваги, без любові до рідного слова
не може бути ні всебічної людської вихованості,
ні духовної культури
В. Сухомлинський*

Ми живемо у надзвичайно складний і разом з тим доленосний час — час розбудови незалежної української держави та відродження національних звичаїв і традицій. Тому на сучасному етапі постала потреба по-новому глянути на рідну мову як державну, яка надійно входить у на-

ше життя. Адже мова — не просто знаряддя спілкування. Це щось значно вагомніше. Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, "найцінніше надбання століть..." (О. Гончар). А ще наша мова — це безмежний всесвіт народної творчості, якій людство дало найвищу оцінку.

У розвитку самобутньої української культури, складовою якої є рідна мова, багато важить рівень мовленнєвого спілкування, зокрема культури усного і писемного мовлення.

Культуру мовлення справедливо вважають обличчям нації. Вона втілює найтипівші риси мовної поведінки людини в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Увібравши

давні традиції, звичаєві приписи, мовна культура українців впливає на усе життя як кожної особистості, так і народу в цілому. Оволодіння високою мовною культурою є перед-умовою багатства внутрішнього світу людини, барометром духовної зрілості нації.

Мова — наша своєрідна візитна картка. Відповідно до того, як людина говорить, можна визначити її інтелектуальний рівень і творчий потенціал. Згадаймо мудрість Сократа: "Заговори, щоб я тебе побачив".

Щоб задовольнити всі потреби суспільства, літературна мова повинна бути високоорганізованою: мати унормований словник, загальноживані й упорядковані граматичні правила, усталену вимову і правопис, які є обов'язковими для всіх, хто нею користується. Літературна мова — неоціненний скарб народу, і ставитись до неї треба уважно, дбайливо, так, як ставилися класики нашої літератури, видатні громадські діячі.

Що ж ми розуміємо під поняттям "культура мови"? У чому полягає справді висока мовна культура? Насамперед, у бездоганному користуванні лексичними і граматичними нормами літературної мови, у правильній вимові слів і вживанні нормативних наголосів у словах. Проте висока культура мови — це не тільки знання властивих мові закономірностей, певний ідеал мови, який існує в нашій свідомості і проявляє себе в творах класичної літератури. Це в першу чергу уміння активно користуватися набутими знаннями.

Тому головним завданням мовної освіти повинно стати виховання культури, формування інтелекту, а також розвиток мовленнєвих здібностей дитини в процесі розв'язання нею життєвих проблем.

Через десятки реформ пройшла наша школа. Іншими стали навчальні плани, введено нову систему контролю й оцінювання знань, в освітньому процесі використовуються особистісно зорієнтовані інноваційні педагогічні технології. Але вчитель і слово ролі своєї не змінювали: їм належить вчити і виховувати.

"Слово вчителя — нічим не замінний інструмент впливу на душу вихованця. Мистецтво вихователя включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця", — писав В.О. Сухомлинський.

Учитель повинен вміти так викладати свій предмет, щоб навчання було радісною творчою працею. Мова народу має всі необхідні засоби, щоб озброювати знаннями, творити добро. Її треба поважати, незалежно від фаху. Культура мовлення і культура думки вчителя — запорука знань та умінь учнів: конкретний закон чи правило учень, можливо, колись і забуде, але якщо він навчився мислити й висловлювати свої думки засобами мови, то завжди відновить забуте і здобуде нові знання. Автор брошури "Навчи мене, вчителю, розмовляти", кандидат філологічних наук Надія Бабиц спробувала окреслити ознаки вчительського мовлення, скориставшись порадами ви-значних практиків. Наведу деякі з цих ознак:

1. Намагайся говорити коротко. Щоб розум слухняний відразу ж розумів слова і зберігав їх у пам'яті правильно (*Горацій*).

2. Велика різниця говорити самому чи спонукати до розмови інших. Останнє — мистецтво справжнього вчителя (*А. Дістеверг*).

3. Не все, що любить учитель, доступне дітям, але все, що він дає їм, він повинен любити сам (*П. Блонський*).

4. Прищеплюючи дітям любов до мови, ми прищеплюємо їм любов до скарбів культури нашого народу (*О. Левада*).

Отже, лаконізм, багатство й переконливість фактів (ілюстрацій), уміння спонукати учня до розмови і талант вислухати; точність і доступність, жвавість і натхненність, щирість і простота викладу, переконливість, високий рівень культури мовлення — ось що таке мова вчителя.

Суспільство потребує сьогодні людей творчо мислячих, з оригінальними ідеями, людей, здатних нестандартно розв'язувати будь-які завдання. Мовна освіта безпосередньо пов'язана з розвитком мислення, адже думка й

мова не лише поєднані в зародку: вони йдуть у парі з людською діяльністю. Мова шліфує, карбує думку, а оригінальна думка завжди дістає визнання, коли вона втілена в досконалому, інформативно повноцінному, переконливому слові. Сформована в дитинстві та юності мовна культура сприятиме в подальшому житті культурі суспільного й особистісного спілкування.

Школі належить основна роль у формуванні майбутніх активних творців нового життя в Україні, у вихованні національно свідомих, самовідданих громадян, уважних до політичної діяльності й культури. Конче потрібно, щоб в Україні всі її громадяни досконало володіли державною мовою, культурою ведення полеміки, дискусій, уміли стилістично грамотно висловлювати свої думки.

Відповідальність за успішне оволодіння учнями культурою усного й писемного мовлення, міцних орфографічних і пунктуаційних навичок покладається на вчителів усіх предметів. Додержання мовного режиму повинно стати законом на уроках і в позакласній роботі.

Найширші можливості збагачення учнів активним запасом мовних засобів вираження думки, формування національно свідомої, духовно багаті особистості надають уроки рідної мови. Цьому сприяє соціокультурна змістова лінія програм, яка реалізується через підбір текстів, що інформують про Україну, її історію, звичаї та традиції нашого народу, через вправи та завдання з виховним спрямуванням.

Фрагмент диктанту

Плекаймо мову!

Усе життя наше пов'язане з мовою. Завжди ми шукаємо найточнішого для думок або почуттів слова. Можливості нашого пізнання безмежні. І невичерпні можливості розвитку мови. Тому постійно потрібно піклуватися про здоров'я нашого слова.

Олесь Гончар у творчому замилюванні рідною мовою зазначав: "У вигляді мови природою дано людині великий скарб. Не тільки користуватися ним, рідним словом, але й натхненно рости, оберігати коріння й леліяти його цвіт — ось тоді воно й буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності". Підійти найближче до тайни істини за допомогою слова, якнайточніше з'єднати думку зі словом — справа нелегка. Вона вимагає чимало зусиль, мук пошуку потрібного мовного засобу. Культура мови народжує культуру думки. Це стосується не тільки таких високих мистецьких сфер, як художня література, а й усіх різновидів нашого мовлення. Тож плекаймо мову!

Дуже корисним видом роботи з розвитку мовлення є передбачені програмою різноманітні перекази текстів, зокрема прочитаних самими учнями, які можуть виконуватися не тільки в класі, але й вдома.

Чудовим лексичним матеріалом на уроках рідної мови є фольклор, зокрема прислів'я та приказки. Їх культурна й художня цінність надзвичайно висока. Відшліфовані часом, ці золоті крупинки народного життя стали джерелом вітчизняної та вселюдської культури.

Види роботи за фольклорними зразками:

— написати твір-роздум за прислів'ям: "Щире слово, добре діло душу й серце обіграло";

— написати твір за даним початком: "А вже весна, а вже красна, із стріх вода капле...";

— скласти вітання з нагоди свята в дусі народних віншувань.

Належне місце на кожному уроці повинна посідати словникова робота, треба постійно знайомити школярів з новими термінами, щоб сформувати особистість, здатну вільно володіти мовою, влучно висловлюватися, чітко формулювати свою думку. Цьому, зокрема, підпорядкована і робота над лексичним значенням слів, і розгляд словотвору іменників, прикметників, дієслів та прислівників, і обов'язкове ознайомлення з особливостями вживання

різних форм слова, службових частин мови, видів речення, і постійна увага до фразеології.

Збагачення словникового запасу учнів особливо інтенсивно має відбуватися на уроках літератури, зокрема під час опрацювання художніх творів, присвячених минулому України, де ми маємо цілі пласти історизмів, архаїзмів, діалектизмів. Надзвичайний матеріал для формування національної самосвідомості, плекання мовної культури дають художні твори. Згадаймо вірш М. Рильського "Мова". Це ж справжній гімн мові рідного народу, такої багатій, щедрій, милозвучній. Гортаючи сторінки п'єси М.Куліша "Мина Мазайло", ми проникаємось проблемами чистоти і розвитку української мови, починаємо ретельніше прислухатися до звучання слів, вникати в їх потаємний зміст. Читаючи роман Олесь Гончара "Собор", ми разом з автором засуджуємо людей, що нехтують рідною мовою, і разом з тим захоплюємось високою красою художнього стилю письменника. Прилучаючись розумом і серцем до дивосвіту красного письменства, школярі вбирають у себе чарівність і глибину рідної мови, переконуються у тому, що вона у всі віки була золотим оберегом духовності нашого народу.

Отже, щоб мати високу культуру мови, потрібно вміти користуватися мовними багатствами сучасності і тією спадщиною, яка склалась віками і втілилась у кращих зразках художніх, наукових і публіцистичних творів.

Відродження нашої культури не можна уявити без вдумливого вивчення мовленнєвого етикету, що його ви-плекав геній народу впродовж століть.

З цього погляду надзвичайно корисним і своєчасним є введення у шкільний курс вивчення мови інтегрованого спецкурсу "Культура мовлення". Як уроки української мови та літератури, так і факультативні заняття мають допомогти випускникам увійти у світ дорослого життя, великої науки, політики, бізнесу, мистецтва, відкрити можливості утвердитися у сучасному складному житті.

Для виховання мовленнєвої культури учнів важливі й

такі вміння, як уважне слухання та розуміння мови вчителя, товаришів, уміння ставити запитання, брати участь в обговоренні проблем та ін. Тому в кожній школі повинні працювати гуртки знавців рідного слова. Безперечно, для лінгвістичних занять учителі-словесники мають добирати високохудожні поетичні, драматичні та прозові твори.

Без сумніву, культура письма визначається як загальною культурою суспільства, так і культурою кожного його члена зокрема. Звичайно, все, що стосується культури усного мовленнєвого спілкування в різних сферах життєдіяльності людини (вимоги правильності, точності, логічності, доречності, багатства, чистоти, етики і естетики мовлення), має проєкцію і на писемну форму мовлення. Пишучи, завжди треба пам'ятати про майбутнього читача. Тому виразність письма, чіткість літер, акуратність (охайність тексту) мусять бути законом.

Боротьба за високу мовну культуру — це піднесення культури усього нашого буття. Дбати за очищення мови від усякого засмічення й за дальшого піднесення її рівня — це обов'язок усіх громадян України. Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожен, аби тільки було бажання.

"Усунути деформацію мови, очистити її від спотворень, повернути нашій мові справжню народну красу — це справа честі всіх нас, і старших, і молодших, це природний обов'язок кожного перед незалежною, вільною Україною. Адже мовою нації позначається моральне здоров'я людини, його розвиненість, культурність..." (О.Гончар)

Література

1. Бабич Н. Основи культури мовлення. — Львів: Світ, 1990.
2. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення. — К.: Ліра, 2007.
3. Кобець Д., Приходько І. Мовленнєва діяльність на уроках української мови. — Тернопіль, 2005.
4. Пентиліук М. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 2007.
5. Сагач Г. Золотослів. — К.: Райдуга, 1993.

Вивчаємо поему М. Вороного "Євшан-зілля"

8 клас

Тема: Микола Вороной. "Євшан-зілля". Літописна основа твору. Особливості побудови поеми М. Вороного.

Мета: ознайомити учнів з життєвим та творчим шляхом Миколи Вороного, з'ясувати ідейно-художній зміст поеми "Євшан-зілля", розкрити літописну основу твору, визначити роль епіграфа, особливості побудови поеми; на матеріалі уроку поглибити патріотичні почуття дітей, формувати у них національну самосвідомість, історичну пам'ять, спонукати замислитись над власним родоводом; розвивати навички виразного мовлення, аналізу поетичного твору, творчі здібності, інтереси, нахили; вчити восьмикласників ілюструвати свої думки рядками тексту, робити власні висновки та узагальнення.

Обладнання: портрет Миколи Вороного; тематична добірка "Життя і творчість М. Вороного"; твори письменника; малюнки та ілюстрації учнів до твору М. Вороного "Євшан-зілля"; карта "Нашого цвіту — по білому світу"; таблиця "Червоне — то любов, а чорне — то журба" (два кольори життєвого шляху поета); добірка художньої та науково-популярної літератури за темою.

Випереджальне завдання

1. Прочитати поему, вивчити уривки з неї напам'ять, ознайомитися з іншими творами (за власним бажанням).
2. Створити малюнки, ілюстрації, карту "Нашого цвіту — по білому світу".
3. Підготувати розповідь "Два кольори життєвого шляху поета".

Перебіг уроку

1. Організація класу

Поетична хвилинка. Декламація уривків поезії Я. Славутича "Пролог", "Епілог".

2. Оголошення теми і мети уроку

Слово вчителя. Хто ж ми є? Чиїх батьків діти?

Хто повертається із забуття в безсмертя? Назвемо їх священні імена.

(Марко Вороной, Євген Плужник, Микола Куліш, Олег Ольжич, Василь Чумак, Дмитро Загул, Василь Стус, Михайло Драй-Хмара.)

Вчитель. І серед них — Микола Кіндратович Вороной.

З'ясувати, хто ж він такий, яким був його життєпис, який життєвий подвиг він здійснив, які ідеали підніс у своєму найкращому творі "Євшан-зілля" — це і є метою нашої розмови на уроці. Під час уроку ми разом розкриємо ідейно-художній зміст поеми "Євшан-зілля", визначимо роль епіграфа, художні особливості побудови твору. Я переконана, що кожен з вас замислиться над історією рідної України, над власним родоводом. Разом з тим ви закріпите навички виразного читання та аналізу поетичного твору, виявите свої здібності, інтереси та нахили.

(Тихо звучить мелодія пісні на слова Б. Лепкого "Журавлі".)

Вчитель (на фоні мелодії). Життєвий шлях поета пронизаний двома кольорами: червоним і чорним, світлим і темним. Тому своєрідним епіграфом до уроку нехай ста-

нуть поетичні рядки Д. Павличка: "Два кольори мої, два кольори, Червоне — то любов, а чорне — то журба".

3. Із розповіддю про життя поета виступають дві учениці.

(Перша з них одягнена в світле (червоне) вбрання, друга — в темне (чорне). На столі перед першою ученицею стоять троянди та калина. У своїй розповіді вона наголошує на тому, що радістю в житті поета були дитячі роки, спілкування з батьками, роки навчання, праця в театрі, літературна творчість. На другому столі перед оповідачем — колочі гілки терну, що символізують всі жахи, які пережив цей вірний син України під час сталінських репресій, арештів, ув'язнення та розстрілу.)

Вчитель. Світлі і темні кольори переплелися й у віршах Миколи Вороного. Прочитайте їх.

(Учні декламують поезії "За Україну!", "Ти не моя!", "Краса".)

Вчитель. Найкращим твором письменника є поема "Євшан-зілля". Сюжет до написання навів Галицько-Волинський літопис, в якому збереглася фольклорна легенда про чарівну силу степового зілля — євшану.

Звернімося до Іпатського літопису. Послухаймо нашого "історика-літописця".

(Учень зачитує за літописом епізоди героїчного оповідання про юність половецького хана Отрока, любов до Батьківщини якого проявилася під впливом євшан-зілля.)

Вчитель. А тепер ми прочитаємо поему "Євшан-зілля".

Звертаю вашу увагу на те, у тексті будуть зустрічатися незнайомі слова. У нас є "мовознавець-лексикограф". Вона пояснить значення незнайомих слів. *(Словникова робота).*

(Учні читають поему, окремі епізоди звучать у грамафоні.)

4. Бесіда з учнями

1. Яке враження справила на вас поема?

2. Що у творі зацікавило, схвилювало? Який епізод найбільше вразив?

3. Які герої діють у творі? Нехай постануть вони перед нами із своїми думками і почуттями.

(Учні називають персонажів твору, читають напам'ять рядки, у яких відбито погляди, думки: 1) ханського сина; 2) половецького хана; 3) гудця.)

Вчитель продовжує бесіду з учнями:

1. Виділіть у пролозі рядки, в яких автор висловлює надію, що українці, збайдужілі до рідного краю, можуть ще повернутися в лоно своєї нації, вивчити мову.

2. Чим ви поясните ту обставину, що ханський син чужий край та його звичаї став "за рідні уважати"?

3. Перечитайте строфи, в яких говориться про хана; знайдіть слова й вислови, що передають муки осиротілого батька.

4. Чому хан просить саме гудця повернути йому сина?

5. Зверніть увагу на те, як у поемі — творі художньому — розповідається про тривалий шлях гудця до Києва. Знайдіть ці рядки.

6. Перечитайте строфи, в яких йдеться про пісні гудця. Вслухайтесь у ці рядки. Уважно прослухайте спів про звитягу половців. Як він звучить? А як звучить "спів народний, колісковий"?

7. Чому, на вашу думку, ханський син залишився байдужим і до розповіді про горе батька, і до пісень?

8. Чим ви поясните бурхливу реакцію молодого половця на пахощі євшан-зілля? Добором яких слів у поемі відтворено різку зміну в настрої юнака? Перечитайте цю строфу.

9. Уявіть, які картини постали за асоціацією перед духовним зором ханського сина. Яку ілюстрацію можна намалювати до цих строф?

10. Зіставте епіграф до поеми з висловлюванням юнака. Що в них спільне? Яка головна думка цього твору?

11. Перечитайте епілог. Розкажіть про гіркі роздуми й тяжкі переживання поета. Вживайте при цьому слова й вислови з тексту.

11. Які роздуми й почуття збудила у вас ця поема?

12. Прочитайте поданий нижче уривок з Іпатського літопису. Поясніть, що в ньому є спільного з поемою. Що відмінне? Чим це пояснюється?

13. Як ставиться автор до свого народу?

14. Визначте, якою є головна думка твору.

15. Які картини ми бачимо, уявляємо, коли читаємо поему?

16. Завдяки чому автор досягнув великої напруженості сюжету?

17. Гортаючи сторінки поеми, ми виразно уявляємо зображуване життя. За допомогою яких художніх засобів автор досягнув такої високої майстерності у змалюванні дійсності?

(Вчитель пропонує учням записати тропи в зошити.)

Учні записують, а потім називають найкращі, на їх думку, епітети, порівняння, метафори, риторичні запитання, анафори, антитези, інверсії, гіперболи, визначають віршований розмір твору (чотиристопний хорей).

Вчитель. Поема "Євшан-зілля" має таку будову: пролог, основна частина, епілог. Наш "літературознавець" дасть визначення цих літературних термінів.

(Виступ учня-"літературознавця").

Вчитель. Визначте в поемі пролог, основну частину, епіграф. А тепер розглянемо малюнки, які створили наші юні художники до поеми. Пропоную нашому "мистецтво-знавцю" (його роль виконує один із восьмикласників) оцінити творчі роботи.

(Оцінювання малюнків-ілюстрацій).

Вчитель. Який ми можемо зробити висновок, проаналізувавши поему "Євшан-зілля"?

(Учні висловлюють свої судження, наголошуючи при цьому на ролі епіграфа. На думку дітей, Микола Вороний — великий майстер слова, людина, яка протягом усього життя уболівала за долю своєї рідної землі. Найголовніше, що хотів автор сказати читачеві, висловлено в епіграфі.)

Да лучче есть на своей земли костью лечи,

И не ли на чуже славу быти. **(Літопис, за Іпатським списком)**

Не можна жити без Вітчизни, не можна жити без батьків, не можна бути манкуртами. Краще рідної землі нема ніде).

Вчитель. Вивчаючи історію та географію, художню літературу, ви уже довідалися про те, що у наш час багато українців живуть за межами України. Погляньмо на карту і переконаймося: скільки нашого цвіту по всьому світу! Чому так склалась їхня доля? Що ви знаєте про це?

(Пояснення слів "діаспора", "еміграція". Учні роблять повідомлення про життя наших співвітчизників за кордоном, про Всесвітній форум українців у Києві. Зокрема, діти наголошують на тому, що більшість представників діаспори не забувають своєї мови, пам'ятають рідну Україну, багато хто з них пише твори українською мовою.)

Повідомивши учням домашнє завдання (скласти усний відгук про поему, визачити епілог твору напам'ять), вчитель робить узагальнення:

Отже, поема "Євшан-зілля" — глибоко патріотичний твір, що формує національну свідомість, будить історичну пам'ять. Завжди, у всі часи і для всіх народів будуть віщими слова:

Краще в ріднім краї милім

Полягти кистьми, сконати,

Ніж в землі чужій, ворожій

В славі й шані пробувати.